

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2011, Volume: 6, Number: 3, Article Number: 4C0102

HUMANITIES

Received: December 2010

Accepted: July 2011

Series : 4C

ISSN : 1308-7320

© 2010 www.newwsa.com

Zülfi Güler

Firat University

zguler@firat.edu.tr

Elazig-Turkey

ŞEYH GALİB DİVANINDA DEYİMLER

ÖZET

Her dilde olduğu gibi Türkçede de deyimler çok önemli ifade vasıtalarıdır. Deyimler, asırlar içerisinde dilde meydana gelmiş, milletin tümü ya da büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenmiş, iki ya da daha çok anlam ifade edebilen kalıplaşmış sözlerdir. Az sözle çok anlam ifade etmesi, nükteli ve etkili söyleyiş kazandırması bakımından divan şairleri de manzumelerinde deyim kullanmayı tercih etmişlerdir. Şeyh Galib de yeni ve orijinal bir söyleyiş kazanma amacıyla halk deyim ve tabirlerini çokça kullanmıştır. Ayrıca Galib, deyimlere tasavvufî anlamlar vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Galib, Deyimler, Halk Tabirleri,
Orijinal Söyleyiş, Tasavvuf, Divan Edebiyatı

THE IDIOMS IN ŞEYH GALİB'S DİVAN

ABSTRACT

As it is in any language, the idioms in Turkish are very important means of expression as well. Idioms which have been formed in a language and considered as their own properties by all of the people or most of them are stereotyped words which have at least two or more meanings. Divan's poets also preferred to use idioms in their poems to acquire more meanings with very few words in terms of witty and effective pronunciations to their verses. Şeyh Galib used idioms and expressions in order to acquire a new and original way of saying many times. Şeyh Galib also gave mystical meanings to the idioms.

Keywords: Şeyh Galib, Idioms, Folkloric Phrases,
Original Speech, Mysticism, Divan Literature

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Türkçe deyimleri derlemiş olan İsmail Parlatır (2008: 1-2) ve Ömer Asım Aksoy (1988: c.1-52), deyimi şöyle tarif etmişlerdir: En az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazi anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaştırılmış söz öbeği ya da deyiş. Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.

Doğan Aksan (1987: 88) da deyimi şöyle tarif eder : Her dilde, belli bir durumu, bir kavramı, bir duyguyu dile getirmek üzere deyim adını verdiğimiz öğeler kullanılır. Genellikle birden çok sözcükten kurulan deyimler, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşabilir.

Aksan (1987: 89) deyimlerin millî kültür ve dil içindeki önemini belirtirken de şöyle demektedir: "Deyimler bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramlarını, kısacası maddî ve manevî kültürünü yansıtan, o toplumun düşünme biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar yazın ve halkbilim açısından da önemli olan sözlerdir."

Deyimler, kısa ve kalıplaşmış ifadeler oldukları ve gerçek anlamları dışında mecaz manalar ve başka anlamlar da ifade ettikleri için, içinde buldukları cümlede anlam zenginliği ve anlatım güzelliği meydana getirirler. Bu yüzden deyimler, konuşma dilinde, yazı dilinde ve edebî eserlerde de kullanılan dil varlıklarıdır. Divan şairleri de bu dil varlıklarından istifade etmişlerdir.

Deyimlerin genellikle konuşma dili içerisinde, halk arasında meydana gelip anlam kazandığı, asırlardır halkın konuştuğu dilde ifade vasıtaları olarak bulunduğu göz önüne alınarak, divan şairlerinin deyimleri kullanmaları mahallî kaynaklara ve konuşma diline yönelme şeklinde yorumlanmıştır.

Her divan şairinin eserinde az ya da çok deyim kullandığı görülür. Deyimler gerçek manasının yanında mecaz mana da ifade ettikleri, ayrıca iki ya da daha fazla anlama geldikleri için şairler, genellikle kinayeli söz söyleyerek, az sözle çok anlam ifade etmek, söze anlam zenginliği ve nükte katmak amacıyla deyim kullanmışlardır. Bilhassa sebk-i hindî şairlerinin "mahallîliğe yönelmesi, yeni konular, atasözü ve deyimlerle söylenmemiş lafız, konu ve üslup arayışları, şiir dilinin genişlemesini de sağlamıştır." (Bilkan 2007: 139).

"Sebk-i hindî'nin mana ve muhteva özelliklerini daha iyi kullanmakla tanınan Şeyh Galib, dil ve lafız özelliklerinde de kötü sayılmaz. Bu özelliklerden somutlaştırma ve alışılmamış bağdaştırmalar ile konuşma diline ait özellikleri daha çok ön planda tutmuştur." (Babacan 2010: 360). Şeyh Galib Hint üslubunu benimsemiş bir şairdir. Bu tarzı benimseyen şairlerin özgün ifade ve orijinal anlam (bikr-i mana) peşinde olduklarını sebk-i hindî hakkında düşünen bütün araştırmacılar kabullenmişlerdir. Şeyh Galib'in özgün ifadeyi ve orijinal anlamı yakalamak amacıyla çok deyim kullandığı görülmektedir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Yeni anlam ve yeni söyleyiş arayan sebk-i hindî şairleri bu arayış çerçevesinde yerli kaynaklara ve konuşma diline yönelmişlerdir. Hint üslubu şairi kabul edilen Şeyh Galib'in Divanında deyimleri aramızın nedeni, hem şairin orijinal mana ararken, Türkçe ve Farsça deyimleri nasıl ve ne anlamlarda kullandığını göstermek, hem de ondaki bu yönelişi tespit etmektir. Deyimler hem dil bilimi hem edebiyat bilimi açısından önemlidir. Bu çalışmada Şeyh Galib'in kullandığı

deyimler, hem Türkçedeki anlamları hem kullanıldığı manzume içerisindeki anlamları belirtilerek incelenmiştir.

3. ŞEYH GALİB'İN KULLANDIĞI DEYİMLER (THE IDIOMS USED BY ŞEYH GALİB)

- **Ağız Birliği Etmek:** "Söz birliği etmek" şeklinde de söylenir. Aynı şekilde düşünüp aynı şekilde konuşmayı ifade eder. Daha önce kararlaştırılmış bir uyumluluğu anlatır. Aşağıdaki beyitte ok ve yayın ağız birliği etmişçesine uyumlu olduğu anlatılır. Ok düzgündür ve atıldığında dosdoğru hedefe gider. Yay eğri olmakla beraber ok ile yapışık gibi aynı işin birer parçasıdır; okun doğru gitmesini sağlayan yaydır. Tek başına ok, tek başına yay bir işe yaramaz; ikisi beraber doğruluğun, uyumun ifadesi olurlar. Ne yay okun doğruluğunu kıskanır, ne ok yayın eğriliğini kınar; bu ikisi birbirlerine tam yakışmışlardır. Tîre çesbândır **ağız birliği etmekte** kemân
Yine kec-re'ylere ehl-i hevâdır elyak G.201⁽¹⁾
- **Ağzı Köpürmek:** Sara hastalığı olanlarla sinir hastalarının baygınlık geçirdiği anlarında ağızlarından köpük taşar; bu söz bu hâli belirtmekle beraber, çıldırmaşçasına sinirlenme, hiddetlenme, öfkelenme durumu ve belirtilerini de ifade eder. Nihâlin **ağzı köpürdü** şükûfe zann etme
Cihânı eyledi dîvâne cûybâr-ı bahâr G.126
- **Ağzı Sulanmak:** "Ağzının suyu akmak" arzu etmek, imrenmek. Şair "nukl ve nakl" sözcükleri arasındaki cinasa, şaraba dayalı tenasüp ve teşbih ilgilerine bağlı, söz ve anlam sanatları yaparak şarabın ve şarap kadehinin sevgilinin dudağına imrendiğini ifade etmiştir. Leb-i la'li bana nukl olduğunu nakl etsem
Mey-i gül-reng ile câm-ı Cemin **ağzı sulanır** G.95
- **Ah Almak:** Birisine yaptığı kötülükten ya da verdiği sıkıntıdan dolayı beddua almak. Saç ve kaş, aşığın gönlünü perişan eden, karıştıran yaralayan, yani onu aşka bağlılığını artıran ve sürekli kılan, sevgiliye ait güzellik unsurlarıdır. Şair, "gîsû ve ebrû"nun bu hususiyetlerini ifade etmiştir. Cânlar üzmüş zulmet-i hecrinde gîsû koymuş ad
Âhlar almış gam-ı aşkında ebrû koymuş ad G.56
- **Ahı Geçmek:** "Ahı tutmak, ahı işlemek" şekillerinde de söylenir. Şair, "Yerde kalmaz" ve "geçer" sözlerini tevriyeli kullanarak, "ey sevgili, ricamızı yerde koma, yükselt, kabul doruğuna ulaştır; yoksa bizim felaket gibi olan ahımız sana ulaşır. Yahut bu sıkıntılı günler ve aşıkların yakınmaları geçer, biter" demiştir. Vâsıl-ı evc-i kabûl eyle recâmız yoksa
Yerde kalmaz sanemâ **âh-ı** felâket de **geçer** G.128
- **Ah Yerde Kalmamak:** Beddua kabul olur. (Bk. önceki beyt)
- **Amanı Kesilmek, Amanını Kesmek:** Çaresiz duruma düşmek/düşürmek, gücü takati tükenmek, kurtuluş yeri bırakmamak. Şemşîr-i cefâsını çekip **kesdi emânım**
Dûr eyledi cânım
Sedd-i siteminden reh-i fikrim kapanupdur
Aklım tayanupdur Müs.96

- **Ârâmı Harâm Eylemek:** "Rahat bırakmamak, rahat huzur bırakmamak, rahatını kaçırmak, rahat vermemek, rahat huzur vermemek, keyfini kaçırmak" biçimlerinde kullanılan deyimlerin anlamını şair, "arâmı harâm eylemek" sözüyle ifade etmiştir. Bu beyitte raki şimşeğe, şarap güneşe benzetilmiş ve şarap ile aşk kastedilmiştir. Vaizin aşkı haram kıldığı ifade edilmiştir. Berk-ı arakı şems-i meye eyledi tercih
Ârâmı bu meclisde **harâm eyledi** vâ'iz G.176
- **Aşk Olsun:** Gıpta olsun, pesend olsun, aferin; ne münasebet, hiç bu yapılır mı? gibi kullanışa göre ters anlamlar da ifade eder.
Aşk olsun o mahmûra ki hûn-âbe-i dîde
Zehr eder çekide
Laht-ı ciğerinden suna pergâle piyâle
Kandıkça cemâle Müs.315
- **Ayağa Düşmek:** "Ayağa urdu" basitleşmek, ucuzlamak, ehliyetsiz kişilerin eline düşmek. "el verir" deyiminin anlamıyla karşıttır.
Şimdi **ayağa urdu** metâ'-ı hüner velî
Sâkî olursa müşterîsi yine **el verir** G.106
- **Ayağını Almak:** Bir işin üstesinden gelmek; çelme takmak; güreşte rakibin bir bacağını yakalayıp kaldırarak onu yere düşürmek. Burada "sakinin elindeki kadehi almak" anlamında olmakla beraber "aşk şarabını içmek" anlamı kast edilmiştir.
Mey-hâne **sadrına geç otur** kâm-rân isen
Sâkinin **al ayağını** ger pehlevân isen G.209
- **Ayak Basmak:** "Ayak basmış" bu deyimini şair, bir gazelinin beyitlerinde redif ya da cinaslı kafiye olarak kullanmıştır. "Bir yere girmek", "bir iş ya da saha ile ilgilenmek, kendine iş edinmek", "işgal etmek", "ayak diremek, ısrar etmek", "beklemek", "bir şeyin üzerine ayağını basmak" anlamlarına getirerek, tevriye ve kinaye ile anlam zenginliği meydana getirecek şekilde söylemiştir.
Kenâr-ı kûh-ı aşka bu dil-i nâ-şâd **ayak basmış**
Ne cûy-ı şîre yüz sürmüş ne hod Ferhâd **ayak basmış** G.167

Dil-i vîrânı berbâd etmeğe seyl-âb-ı mihnetle
Sebû der-dest olup sâkî-i bî-dâd **ayak basmış** G.167

Tanîn-endâz-ı mülk-i Çin buldum câm-ı fağfûru
Yetiş ey Kahramân-ı aşk bezme yâd **ayak basmış** G.167
- **Ayak Öpmek:** "Pâ-Bûs", "el-ayak öpmek". "ser-keş" sözü, itaatsiz manasının yanında kuvvet ve kudret sahibi kimse anlamı da taşır. Aşağıdaki beyitte Şair, bu kelimeye "başka kişilere karşı minnet ve bağlılık hissetmeyen, özgür kişi" anlamını da vermiştir. "insanların zenginini fakirini, makam mevki sahibini ve mevkisizini, hatta iyi ile kötüyü aynı gören kişi ancak özgür ve bağımsız olur, başı dik durur; dikkatle düşünüldüğünde, zenginliğe, makama, mevkie değer vermemek, yani istiğna insana özgürlük kazandırmaz; çünkü a'lâyâ karşı istiğna gösteren "a'lâ ile ednâyı" bir görmemiş olur. Böylece istiğna kayıtsızlık değil, bir bakıma bağımlılık haline gelir, yani ayak öpmek gibi olur" demiştir.
Odur ser-keş ki a'lâ ile ednâyı bilir yek-sân

Bakılsa meyl-i istiğnâ dahi **pâ-bûsdan** kalmaz G.148

Bu beyitte de şair, ayak kelimesinin tevriyesinden istifade ile deyimi, "hem sevgilinin sunduğu kadehi öptüğünü yani ağzına götürüp içindeki içkiyi içtiğini, hem de sevgilinin ayağını öptüğünü" kastedecek şekilde kullanmıştır.

İçip içip kendi elinden anun
Duramayıp **öpmüşüm ayağını** G.346

- **Bağrını Oymak, Bağrını Delmek:** Derinden yaralamak, çok dert ve elem vermek, acı çektirmek.

Oyma bağrım uyma ey şeh gamze-i hûn-rîzine
Girme ol bed mest için sen **kana** Allâh aşkına G.319

- **Bağrı Yanık:** Dertli, elem duyan, üzüntülü. Bu beyitte şair, aşık yerine söylemiştir.

Bu zulmün def' için âh eyledikçe **bağrı yanıklar**
Bakıp merdâniyânın her biri bir güne sayıklar Trc.2

- **Baka Kalmak:** Mahrum kalmak, özlem ve arzu ile beklemek, arzu ettiği hâlde elde edememek, istediği bir şeye kavuşmamak; elinde olanı kaybetmek.

Âhir düşüp hasârete bir gün **baka kalır**
Ehl-i fenâya her kim ederse fenâ nazar G.86

- **Bâr Olmak:** "Yük olmak" eziyet ve sıkıntı vermek.

Sen de **bâr olma** sabâ şem'imize
Siklet-i per-i meges besdir bes G.157

- **Baş Göstermek:** Belirmek, meydana çıkmak; filizlenmek, tomurcuklanmak, uç vermek; bir olayın meydana gelmesi, patlak vermesi.

Yeni **baş gösterip** oynakladı sünbüldür zülf
Al dülbende bir deste karanfüldür zülf G.188

- **Başına Buyruk:** Havai, kimseden izin almadan dilediği gibi hareket eden. Bu beyitte şair, deyim tasavvufî olarak bağımsız, özgür, kayıtsız, rind mizaçlı, hiçbir şeye ve kimseye karşı sorumluluk duymayan anlamlarını vermiştir. Şair bu deyim ile aşığı kastetmekte ve "aşıkların başına taç konulmalı" demektedir.

Âşıka ne serv ne server gerek
Başına buyruklara efser gerek Trc.1

- **Başına Gavgâ-Yı Kıyâmet Kopmak:** Kıyâmet kopmak, kızılca kıyâmet kopmak, kıyâmetler koparmak vb. deyimleri şair, biraz değiştirerek ve genişleterek kullanmıştır. Şair, başına kıyâmet kavgası kopmasını, böylece gönlünde parlayan güneşin doğmasını istemektedir. Baş insanın aklının bulunduğu yerdir ve akıl insanı dünyaya bağlar. Kıyâmet kopması dünya hayatının sona ermesidir. "Başına kıyâmet kavgası kopması" insanı dünyaya bağlayan aklın yok edilmesi anlamına gelir. Dünyaya bağlılık sona erip dünya yok farz edilince gönlünde ışıldayan güneş doğacaktır; bu güneş de aşk, ilahî tecelli ya da sezgidir.

Başına gavgâ-yı kıyâmet kopup
Sînede bir mihr-i münevver gerek Trc.1

- **Baştan Aşmak:** Bir fenalığın, kötülüğün, felaketin çokluğunu ifade için kullanılır; bu bakımdan "baştan ziyade" tabiri ile bir zıtlık gösterir. İkincisi iyiliğin, yardımın çokluğunu ifade için kullanılır. Bu beytin birinci dizesinde "susuzluk ve serap", ikinci dizesinde "baştan aşan sel" söylenerek ikisi arasında tezat oluşturulmuştur. Susuzluk didar özlemine, serap üzüntü ve ümitsizlik belirtisini, baştan aşan sel ise keder çokluğunu ve kesrete düşmüşlüğü ifade eder.
Serâb-ı ye'se düşdüm teşne-i didâr kaldım ben
Başımдан aşdı seyl-âb-ı keder bizâr kaldım ben Trc.7
- **Bayrak Açmak:** İlan etmek, duyurmak; gürültü patırtı etmek, rezillik çıkarmak; savaş ilan etmek, isyan etmek, karşı gelmek; herkesi bir ülküde toplanmaya çağırmak. "deli bayrağını açmak" delirmek, delilik belirtileri göstermek anlamını ifade eder.
Dökdü omuzdan poşı saçağını
Açdı gönüller **deli bayrağını** G.346
- **Bâzîçe-î Tıflân:** "Çocuk oyuncağı" küçümsenen, önemsiz; basit.
Nev-hevesler ne aceb etse anunla da'vâ
Kendi asrında da **bâzîçe-i tıflân** idi Kays G.156
- **Beli Bükülmek:** Yaşlanmak, bir iş yapamayacak hale gelmek; zor bir işi yapmanın verdiği sıkıntı ve eziyet ile takatsiz düşmek.
Ne çekdi mürğ-i dili zülfü bend edinceye dek
Beli büküldü tutup der-kemend edinceye dek G.202
- **Bildiğin Gibi Değil:** "Sen yanlış biliyorsun" anlamına gelmez. "senin düşündüğünden, tahmininden, zannından çok farklı" anlamında bir üstünlük, aşkınlık ifadesiyle kullanılmıştır. Şair bu manzumesine "ey dil ey dil" diye gönlüne seslenerek başlamıştır; gönülden kasıt kendisi ve dolayısıyla insandır. Allah meleklerle Adem'e/ insana secde etmelerini emretmiştir. İnsan, görünen-görünmeyen varlıklar içinde mükerrem en akdemdir. Secde-fermâ-yı melek zât-ı mükerremsin sen
Bildiğin gibi değil cümleden akdemsin sen Trc.8
- **Bir Bir Hisâb Olunmak:** "Hesap vermek, hesaba çekilmek, sorgu suale çekmek" deyimlerinin anlamını taşıyan bir tabirdir. Mahşerdeki sorgu sual ve günahın çokluğu kastedilerek kullanılmıştır. Şair bu beyitte, "o şuhun aşıklara ettiği zulümden dolayı günahları bir bir hesap oluncaya kadar, mahşerdekilerin ayakta durup beklemeleri ayrı bir zulüm olmaz mı" demiştir.
Bu başka hayf olur erbâb-ı haşre kim duralar
O şuhun ettiği **bir bir hisâb oluncaya dek** G.200
- **Bir Gözün Gördüğünü Öbür Göze Söylememek:** Bu deyim sır tutmayı anlatır. Şair, ilahî sırları ve keşifleri söyleyememe ve anlatamama halini, bu sırrı gönülde saklamayı ifade etmiştir.
İnsânda iki dîde güvâh oldu bu sırra
Birbiri ile merdüm-i hayrân edemez bahs G. 44
- **Bir Hesâp Çevirmek:** "Hesaba çekmek, hesap sormak", "iş çevirmek" gibi deyimlerin anlamlarını karşılayabilir. Bu deyim, birisinin planını ve düzenini bozmak, ya da bozmak için başka bir plan kurmak durumlarını anlatır.

Ser-geşteğân-ı aşkı kayırmaz mı rûzgâr
Çarh ile **bir hisâb çevirmez** mi rûzgâr G.127

- **Biri Beş Kazanmak:** Kârlı bir iş için söylenir. "çok kâr getirir, revaçta olan bir mal ya da iştir" anlamında söylenir. Şair aşk derdini dirheme benzetmiş, "bu dert dirhemini dağıtmanın, herkese bağışlamanın bir yararı yok, çünkü bu sermaye muhabbet alış verişinde beş kat artar" demiştir. Ne gerek eyler isem dirhem-i dâğı isâr
Ser-i bâzâr-ı mahabbetde **biri beş kazanır** G.95

- **Bir İçim Su:** Güzel kız ya da kadın için söylenilir. "çok güzel, çok tatlı, çok hoş" anlamını verir. Karşıt bir söyleyişle, "O güzelin güzelliği için bir içim su demek yanlıştır; o gönül evine ateş düşürendir" demiş şair. Hâşâ ola hüsnü **bir içim su**
Ateş-zen-i hânemân-ı dildir G.123

- **Boğazdan Lokma Geçmemek:** "Boğazdan geçmemek, boğazda kalmak, boğazına dizilmek, boğazda düğümlenmek" biçimlerinde kullanılır. Bu deyim, sevilen birisini kaybetme ya da görememe nedeniyle doğan üzüntüyü ifade eder. Düşüp ye'se o demde oldu serssem
Boğazdan mı geçer hiç lokma ol dem Ms.9/34

- **Boş Bulunmak:** Söylenmemesi gereken bir sözü ağzından kaçırmak. "Şarap kadehi boş bulundu, aşk çınlamalarını etrafa duyurdu; yoksa irfan sahibi rindden aşk çığlığı çıkmaz" demiş şair. Bu söyleyişte "boş bulundu" sözünün gerçek anlamı da kastedilmiştir; kadeh boşken tınlama sesi verir, doluyken çınlamaz. **Boş bulundu** câm-ı mey oldu tanîn-endâz-ı aşk
Yohsa çıkmaz rind-i pür-irfândan âvâz-ı aşk G.196

- **Bozuk Düzen Yaraşmak:** Düzensiz, karma karışık; başıboş, rasgele; kuralsız, kaidesiz. Şair bu söz ile kayıtsız, özgür olmayı ifade etmiştir. Zebân verir reg-i tanbûra nişter-i mızrâb
Nevâ-yı sâz-ı mahabbet **bozuk düzen yaraşır** G.103

- **Bu Günü Yarına Değişmemek:** Bu söz ile şair, tasavvufun "anı yaşamak" kavramını kastetmiştir. Didarı cennete tercih etme anlamı vardır. Bilse eğer yâr ne cennet nedir
Kimse değişmez bu günü yarına Trc.1

- **Buluttan Nem Kapmak:** Kuşkulananmak; küçük bir sözden ya da davranıştan alınmak, gücenmek; üzölmek. Bu beyitte şair, "Sevgilinin yanağını bulut renkli/ beyaz güle benzetme, onun güzelliğinin metaı buluttan nem kapar" demiştir. Gül-i ebrî deme ruhsâr-ı yâra
Bulutdan nem kapar kâlâ-yı hüsnü G.340

- **Câna Kâr Etmek:** Çok etki etmek, insanın ruhuna kalbine kadar tesir etmek; sabrını tüketmek; dayanılmayacak acı vermek. Sevgilinin göz ucuyla bakışı, gamzesi ve dudak altından gülüşü aşığın canına kâr eder; bu durum sevgilinin aşığa iltifatıdır, ama vuslat vaat etmez.

Câna kâr etmek için gamzesi sihriyle gehî
Hande-i zîr-i lebi nîm-nigehden görünür G.78

- **Câna Minnet:** Lütuf olarak kabul etmek. Sevgiliye canını vermek, aşık için bir lütuftur.
Nedir Gâlib k'ide merdâna minnet
Verirse cânı bilsin **câna minnet** Ms.7/19
- **Cân Atmak:** Arzu ve istek duymak; bir şeyi elde etmeyi ve ona ulaşmayı çok istemek. İnsanlar ölüp ölüp yokluk diyarına, öbür dünyaya gidiyor; ama bu fena mülkünü gören yok, içinde ne halet var bilen yok. "fena mülkü" sözünü yokluk alemi, fenafillah olarak da düşünmek gerek.
Hep **cân atıyor** halk fenâ mülküne ammâ
Bir hârice çıkmaz ki ne hâlet var içinde G.329
- **Candan Soğumak:** "Candan geçmek, canından vazgeçmek, canından bezmek, canına tak etmek, canına yetmek" gibi söyleyişlerle de Türkçede bulunan bu deyimî şair, "soğuk sözler" ile ilgilendirmiş; sevgilinin sitemli soğuk sözlerinin aşığı candan soğuttuğunu söylemiştir.
Seninle ey sitem-hû germ-i ülfet olmayız artık
Soğuk sözler beni **candan soğutdu** hâtırın hoş tut G.33
- **Ciğer Parçalamak:** Ciğerini delmek, yüreğini yaralamak, ciğer yakmak, yürek yakmak; zülüm etmek, acı çektirmek. Sevgilinin aşığa ilgi göstermemesi, ondan hiç haberi yokmuş gibi davranması, aşığın ciğerini parçalar ve öldürür.
Anlamaz mı bilemem yoksa tegafül mü eder
Ciğerim pareleyip katle te'emmül mü eder Trc.13
- **Çanına Ot Tıkamak:** Perişan etmek, sesini soluğunu kesmek; şanını, şöhretini silmek. Şair, aşk yolunda kazandığı şöhretinin Mecnun'un şanını sildiği söylüyor.
Kaysın da râh-ı aşkda **ot tıkdı çanına**
Sît-ı verâ-yı şöhretimiz **çingiraklıdır** G.115
- **Çapa Düşmek:** "Çapa gelmek", aldanmak, hileye uğramak, tuzağa düşmek; yağmalamak, yağmalanmak, soymak, soyulmak. Aşığın gönlü sevgilinin cefa oklarına hedef tahtası olmuş; sevgilinin yağmacı gözü de aşığın gönlünü yağmalamış ya da yağmalamağa gitmiş, ama aldanmış yağma edecek bir şey bulamamıştır.
Dil tahte-i meşk olmuş iken tîr-i cefâyâ
Tatar-ı nigeh gârete geldi **çapa düşdü** G.357
- **Çingiraklı:** Ünlü. (bk. çanına ot tıkamak)
Kaysın da râh-ı aşkda **ot tıkdı çanına**
Sît-ı verâ-yı şöhretimiz **çingiraklıdır** G.115
- **Dâğ Üstü Bağ Olmak:** Horlukta hoşluk bulmak; başkalarının kötü karşıladığı bir durumu hoş kabul etmek. Şair aşkın yakıcılığının ve gönülden meydana getirdiği perişanlığın ve aşk deliliğinin hoş olduğunu söylüyor.
Halka halka kâkülünden dâğ dâğ oldu gönül
Hoş gelip dîvânelik **dâğ üstü bağ oldu** gönül G.226

- **Dâmenini Tutmak:** "Eteğine yapışmak" deyimi böyle söylenmiştir. Şair bu söyleyişle bağlılık ifade etmiştir. Ey gül-i bâğ-ı vefâ ma'lûmun olsun bu senin Hâr-ı cevrinle şehâ terk eylemem pîrâmenin Ölme var ayrılma yokdur öyle **tutdum dâmenin** Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim Şr.1
"Eteğine yapışmak" deyimi birisine bağlanma, sığınma ve ondan yardım bekleme anlamında kullanılır. "eteğini tutmak ya da eteğine yapışmak" olarak söylenen bu deyim, ayrıca "engel olmak" anlamı da taşır. Şair bu beyitte "dâmenin tutmaya" söyleyişle "senin eteğini sarmasın, kaplamasın zaptetmesin; senin manevi yükselişine engel olmasın, seni aşağı çekmesin" anlamını ifade etmektedir.
Dâmenin tutmaya âsâr-ı alâyık hazer et
Semsveş hâhiş-i Monlâyile azm-i sefer et Trc.8
- **Dehen-Bâz Olmak:** "Çene-bâz, çene çalan, çenesi düşük" vb. şekillerde söylenen Türkçe deyimleri karşılayan, ayrıca "boşboğaz" anlamını da ifade eden Farsça bir söyleyiştir. İşitmiş anı bir kaz-ı bed-âvâz
Kenâr-ı bâğda **olmuş dehen-bâz** Ms.3/12
- **Dem Çekmek:** Teganni etmek; içki içmek anlamlarında kullanılan bu deyimi Galib, "onun demini çok çektim" sözüyle "Mevlana'nın nefesinden çok feyiz aldım" anlamına getirmiştir. Gâlib'e feyz-i sühan Hazret-i Monlâ'dandır
Tekye-i fahr-ı mahabbetde **demin çok çekdim** G.250
- **Dem Vurmak:** Bir konuda söz söylemek, fikir ileri sürmek, kendisinin bir konu ya da bir durum hakkında bilgi ve tecrübeye sahip olduğunu iddia etmek.
Ene'l-Hakdan **dem urmuşdur** surâhî
Olup vâkıf gelûsun tutdu ahbâb G.21
- **Dermânını Almak:** "Dermanını kesmek, güçsüz bırakmak" şekillerinde de söylenen bu deyimi şair, takatini tüketmek, güçsüz bırakmak anlamlarında kullanmıştır. "Sevgilinin derdi beni bu derece güçsüz bırakmasaydı vuslata ulaşmama çok az kalmıştı" demiş şair.
Nezzâre-i cemâline **var idi bir ramak**
Derd ü gamı bu rütbede **dermânım almadan** G.288
- **Ders Almak:** Örnek tutmak, ibret almak, tecrübe kazanmak, öğrenmek, nasihat almak. Bu beyitte sevgilinin bakışı, gözü İsa'ya benzetilmiş; İsa hastaları iyileştirme ve ölüyü diriltme mucizesine sahiptir. Yani İsa tabiptir, tabiplerin piridir; tabipler ondan/İsa'ya benzetilen gözden ders alır. Yani sevgilinin gözü hem aşığı çaresiz aşk derdine düşürendir, hem de onun derdinin çaresini bilen tabiptir. Ama aşığı derdinin sabırdan başka çaresi yoktur.
Mesihâ-yı nigehden **ders alıp** 'asrın etibbâsı
Bu bîmarın ilâcın **sabr-ı Eyyüb** eylemişlerdir G.68
- **Dişine Dayanmak:** Bu beyitte "dişine hayli dayandım" sözü iki anlamda düşünülebilir: a) felek beni dişlerinin arasında ezmeğe çalıştı, ben ezilmedim. b) ahımı bir sütun gibi, bana düşman olan feleğin tepesine kadar uzattım, bir yumruk gibi çenesine dayadım, dişlerine dişlerine vurdum.
Bâmgâh-ı feleğe çıkdı sütûn-ı âhım

Hasm-ı çarhın **dişine hayli dayandım** bu gece G.317

- **Dîvâneye Her Gün Bayrâm:** "Deliye her gün bayram" şeklinde de söylenilir. Bu beyitte "meh-i nev-hatt" sözü hem yeni ay/hilal, hem de genç ve taze güzel anlamlarını ifade eder. Şair, Ramazan bayramının ilk gününde ayın hilal halinde olduğuna telmihte bulunarak, her gününü bir taze güzel ile bayram neşesiyle geçirdiğini söylüyor.
Her zamân bir meh-i nev-hatt ile akşam eyler
Hâsılı Gâlib-i **dîvâneye her gün bayrâm** G.245
- **Dört Yanını Sarmak:** "Dört yanım almadan", etrafını sarmak, kaplamak, doldurmak, gark etmek. Şair ayrılık fikrini eşek arısına benzetmiş; arı sokan, acıtan, inciten bu düşüncenin bütün zihnini kapladığını söylüyor.
Nûş-ı lebin hayâl ile şîrîn-hâb idim
Zenbûr-ı fikr-i fûrkatı **dört yanım almadan** G.288
- **Duhanına Yanmak:** "Dumanına yanmak", bir kimsenin ya da bir şeyin yararını, sıcaklığını, sevgisini görmeden, ondan zarar görmek. "duhânına yandım o ateşin" söyleyişiyle "sevgiliyi görmeden hayali ile yanıp tutuşma" ifade edilmiştir.
Düşdüm hevâ-yı zülfüne ol şûh-ı mehveşin
Çekdim kemân-ı aşkını ebrû-yı dil-keşin
Hikmet bu kim **duhânına yandım** o âteşin
Dersem aceb mi gâh-be-gâh âh âh âh Şr.5
- **Dünyayı Tutmak:** Yayılmak, yaygın olmak, her tarafa ve her şeye tesir etmek. Beytin anlamı şöyledir: "dünyaya bağlılık zinciri, dünyayı, alemi, insanları o derece tutmuş bağlamış ki kayıtsızlık marifeti, özgürlük bilgisi sadece divanelere mahsus kalmıştır."
Tutmuş o kadar dehri zencîr-i ta'alluk kim
Ser-rişte-i bî-kaydî divânede kalmışdır G.81
- **Düpdüz Etmek:** Birleştirmek, bir araya getirmek anlamında kullanmıştır. Mevlana övgüsünde yazılan terci-bentte O'nu güneşe benzeterek bütün evreni ışığıyla doldurduğunu, doğu ile batıyı birleştirip bir ettiğini ifade ediyor.
Etmede nüh kubbeyi envâra gark
Düpdüz edip bâhter ü hâveri Trc.1
- **El Çekmek:** Vazgeçmek, sevgi ve ilgisini çekmek, ilgiyi kesmek.
O meh kaldırdı dest-i merhabâyı **bizden el çekdi**
Uyup ağıyâra âşıkdan gürizân oldu gitdikçe G.327
- **El Değmemek:** "El değmemiş" olarak söylendiğinde, "insan eli dokunmamış, bakir, doğal" anlamına gelmekle beraber, şair "değmez elimiz" diyerek deyime "ulaşamamak, alamamak; terk etmek, önemsememek" anlamını vermiştir. (bk. el kesmek)
Değmez elimiz bildin bâzârdan **el kesdin**
Ey kâle-i Ken'ânî dahî değerini yok mu G.358
- **El Kesmek:** Sık ya da sürekli yapılan bir işi artık yapmamak; el çekmek. "kâle-i Ken'ânî" Yusuf'tur, yani güzelliştir. Zamanın insanları önemsemediği için güzellik değerini kaybetmiştir; artık satan da yoktur alan da.
Değmez elimiz bildin bâzârdan **el kesdin**

Ey kâle-i Ken'ânî dahî değerî yok mu G.358⁽²⁾

- **El Verir:** "Uygundur, müsaittir, işe yarar, değer kazanır" anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda sadece "el verir" söyleyişle kalıplaşmış olarak kullanılır. "el vermek" deyiminin anlamları bundan farklıdır. (bk. ayağa düşmek)
Şimdi **ayağa urdu** metâ'-ı hüner velî
Sâkî olursa müşterîsi yine **el verir** G.106
- **Feleğin Çemberinden Geçmek:** "Geçenler bu sipihrin çemberinden". Tecrübe kazanmak, bilgili ve becerikli olmak. Şair bu deymi, maddi varlıktan, masivadan kurtulmak, böylece ilahî bilgi ve keşiflerle kemale ermiş olmak anlamında kullanmıştır. Bu beyitte Mevlevî sema'ına işaret vardır.
Geçenler bu sipihrin çemberinden öyle söyler kim
Kemend-i vahdet-i zevk u kederdir halka-i tevhîd G.54
- **Gam Yemek:** "Gam yiyip yatmak", dertli, elemli olmak, acı çekmek; derde, kedere tahammül etmek. Şair "kısmet endişesiyle kederlenmeye, acı çekmeye gerek yoktur; herkesin rızkı ezelde hazırlanmıştır" demiş.
Ne var tefekkür-i kısmetle **gam yiyip yatmak**
Ezelde herkese hân-ı ni'am mürettebdir G.112
- **Geçit Vermemek:** Gececek yol bırakmamak, yolu kapamak; bütün yol ve usulleri kendisi kullanıp başkasına izlenecek yol ve usul bırakmamak.
Vermedi bir kimseye Gâlib **geçit**
Kanda çevirdiyse söz ırmağını G.346
- **Gınâ Gelmek:** Bıkmak, usanmak. "sürekli kâr-zarar hesabı yapmaktan ve düşünmekten bıktım usandım" diyor şair.
Mâye-i rıbh ü hasâretle **gınâ geldi bana**
Şimdi kâlâ-yı inâyetden ibâ geldi bana G.9
- **Gördüğü Renge Boyanmak:** "Her boyaya girip çıkmak", her ortama uyum sağlamak; her şeyden zevk almak; her gördüğünü öğrenmek, anlamını kavramak. Şair bu sözle, tasavvufun toplayıcılık, birleştiricilik, tevhit kavramını ifade için söylemiştir; her şeyi bir ve aynı görmek, kendinde birleştirmek.
Ol ider seyrini bu hâne-i sad-nakşın kim
Sâf **âyine gibi gördüğü renge boyanır** G.95
- **Göz Açtırmamak:** Fırsat vermemek, hiç boş bırakmamak; sürekli gözetim altında tutmak. Şair gönlünde vahdetin belirmesini arzu ediyor; fakat maddi dünyaya açılan gözleri, manevi dünyaya açılacak olan gönül gözünü açtırtmıyor.
Genc-i dilde isterim tenhâ temâşâ-yı ruhun
Hiç **göz açdırmaz** iki bî-gâne kim çeşmimdir ol G.221
- **Göz Boyamak:** İlgi çekmek, kendini beğendirmek; bir şeyi asıl değerinden fazla göstermek, kendini ya da bir malı gerçekte olduğundan üstün ve iyi göstermek; aldatmak. Sevgili dudağını boyayıp süslenerek şairin gözünü boyuyor.
Gözçeğizim boyamak ister benim
Al boyayıp kan ile dudağını G.346

- **Gözden Çıkarmak:** Gözden düşmek, önceden değer verilen bir varlığa artık değer vermemek; değerli bir şeyin gözden düşmesi, değerini kaybetmesi. Deyim kinayeli kullanılmıştır; hem kanlı gözyaşının gözden çıkıp akması, hem de o sıkıntılı anları yeniden yaşayacak takatinin kalmadığı ve yaşamayı arzu etmediği ifade edilmiştir. (bk. kanını kurutmak; hâtırını hoş tutmak)
Gözünden çıktı hûnâb-ı sirişk akıttığım demler
Hevâ-yı tünd-i gam **kanım kuruttu hâtırın hoş tut** G.33
- **Göz Dikmek:** Bir şeyi elde etmeğe çalışmak; birisini ya da bir şeyi arzu ile beklemek; dikkatle ve sürekli bakmak. Nergis göze benzediği için, divan şiirin daima, gözle, intizarla, aşkla ilgilendirilmiştir. Nergis hakkında bu konuda, Yunan mitolojisinden gelen hikâyeler de anlatılır. Birinci beyitte deyimim "aşk, arzu ve haset ile bakmak", ikincide "özlem ile beklemek" anlamı vardır. (bk. ayak basmak)
Göz dikse bâğ-ı hüsnüne şâyestedir anun
Bî-gâne görme nergisi çeşm âşinâsıdır G.100
Amân ey nev-bahâr-ı nâz teşrîf eyle insâf et
Ser-i râhında nergis **göz dikip** şimşâd **ayak basmış** G.167
- **Göze Girmek:** Kendini sevdirmek, takdir ve güven kazanmak. Divan şiirinde rûzgârın görevlerinde biri sevgilinin ayağının tozunu aşığa getirmesidir. Rûzgârın sevgilinin ayağının tozunu getirecek ve o tozla birlikte aşığın gözüne girecektir.
Vermez mi hâk-i makdem-i dildârdan haber
Ya ol sebeble **gözlere girmez** mi rûzgâr G.127
- **Göz Kulak Olmak:** Daha çok "korumak, kollamak, gözetmek" anlamında kullanılan bu deyimî şair, "yol gözlemek, beklemek, gözünü yola dikmek ve kulağını yola tutmak, özlemek" anlamlarını ifade için kullanmıştır.
Münakkaş revzeni kim çâk çâk ü dâğ dâğ olmuş
Ser-â-ser müjde-i teşrîfi bekler **göz kulağ olmuş**
Dahı sâyende âbâdan olup şimdi çerâğ olmuş
Efendim yümn-i teşrîfinle mesrûr et Çerâğânı Şr.11
Bu beyitte de bu deyimî şair, "her şeyi, görünmeyeni, ilahî sırları görmek ve duymak" anlamını ifade edecek şekilde söylemiştir.
Tâ erince Gâlib'e feyz-i dem-i Monlâ-yı Rûm
Ney gibi râh-ı nefesde **göz kulâğ oldu** gönül G.226
- **Gözlerde Uçmak:** Daima fikirde ve hatırda olmak; gözünde tutmek. Sevgili peri gibi görünmeyen bir varlıktır; hiç görülmez, ama hayali daima aşığın gözündedir.
Mâdâm **uçarsın gözlerde** amma
Rûyun perî-veş pinhân edersin G.270
- **Göz Süzmek:** Göz ucuyla bakmak, işveli, cilveli, imalı bir şekilde bakmak; sezdirmeden bakmak; umursadığı halde umursamaz görünmek. Birinci beyitteki "göz süzmek" aşığı yaralayan, kan döken gamze ile ilgilidir. İkincisinde ise aşığı reddederken takındığı tavidir.
Zann etme mey süzerken o meh-pâre **göz süzer**
Kan dökmeği o hançer-i bed-meste gösterir G.80
İ'tizâr-ı da'vete **çeşmin süzüp** mahzûn-nümâ

Der ki meşgûlum iki bîmâra te'vîl-i dürûğ G.185

Bu beyitte şair, sevgilinin göz süzerek bakışını alıcı kuşun süzülerek uçuşuna benzetmiştir.

Şehbâz-ı nigâh-ı **çeşmi süzme**
Âvârelenir rem-i tebessüm G.232

- **Göz Ucuyla Göstermek:** "Göz ucuyla bakmak" sözü ilgisizce, değer vermeksizin bakmak anlamındadır. "göz ucuyla göstermek" sözünü şair, sessizce ya da ima ile işaret etmek, bir şeyi göstermek, anlatmak, hisimli bir bakışla tehdit etmek anlamında kullanmıştır.

Zahm-ı neşterle edip âzürde kendi cismini
Göz ucuyla ehl-i aşka tîğ-ı bürrân **gösterir** G.76

- **Gözü Kararmak:** Türkçede "gözleri kararmak, gözleri dönmek, gözü dönmek" şekillerinde de kullanılan bu deyim şair -anlamının biraz dışında- "aşırı istek ve arzu ile bağlandığı bir şeyden başka şeyleri görmemek ve bu yüzden şaşkınlıkla bocalamak" manası vererek kullanmıştır.

Var ise **gözü** fitra ümidiyle **kararmış**
Mâh-ı Recebi şehri-i sıyâm eyledi vâ'iz G.176

- **Gözünü Açmak:** (Çeşmi uyarmak) bilgilendirmek, tecrübe kazandırmak, uyarmak. Şair daha önce bir acımasız kafir güzele aşık olduğunu, aşk dedi hususunda tecrübe edindiğini ima etmiştir.

Perişân etme zülfün senden özge bir siyeh-îmân
Uyardı çeşmimi bahtım uyutdu hâtırın hoş tut G.33

- **Gözü Yollarda Kalmak:** Hasretle beklemek, sevilen birisini görmeyi şiddetle arzu etmek.

Gözüm yollarda kaldı gezme ey tîr-i nigeş bî-câ
Girersin belki nâ-geh kanına bir bî-günâhın gel G.225

- **Gülüp Oynamak:** "Güler oynar" çalıp oynamak, içinde bulunduğu kötü durumun farkında olmama halini ifade için söylenmiştir.

Düşmüş muhabbete **güler oynar** esîr iken
Etfal-i eşk mâ'il-i çeng ü çegânedir G.75

- **Güm-Sürâğ Olmak:** Belirsiz olmak, kaybolmak, kendini kaybetmek; yolunu şaşırarak, bilgi ve maharetini yitirmek. Şair rehberlerin çokluğundan, her birinin ayrı bir yol göstermesinde dolayı yolunu şaşırıldığını, ama yine de yolunun ve gidişatının dosdoğru olduğunu söylemiş.

Gerçi râhî râst etvâr-ı sülûku müstakîm
Râh-berler kesretinden **güm-sürâğ oldu** gönül G.226

- **Gün Doğmak:** Fırsat yakalamak, isteğini gerçekleştirmek için uygun anı bulmak. Bu beyitte şair, "O güzellik güneşi olan sevgili ne zaman uyansa, hayret gecesinde aşıklar meclisine gün doğar" diyor. Bu söyleyişte "gün doğar" deyiminin kinayeli olduğu görülüyor. Tasavvufî anlamda ise, sofinin gönlünün aydınlanması, ilahi lütuf ile hayret karanlığından kurtulup ışığa ulaşması ifade edilmiştir.

Gün toğar meclis-i uşşâka şeb-i hayretde
Her ne sâ'at ki o hürşîd-i sabâhat uyanır G.95

- **Gün Görmek:** Mutlu ve müreffeh olmak, rahat ve huzur bulmak.
Sevelim yârı hat-âverliği hengâm olsun
Biz de bir gün görelim sâye-i didârında
Gündüz olmazsa da mihmânımız akşam olsun
Biz de bir gün görelim sâye-i didârında Şr.3
- **Hâkten Hâke Sokmak:** "Yerin dibine sokmak, yerden yere sokmak, yerden yere vurmak" kötü durumlara, sıkıntılara düşürmek, eziyet ve cefa etmek; kötölemek; azarlamak; hakaret etmek.
Hâkten hâke sokar çerh-i siyehkâr elbet
Âftâb-ı sühanın tâli'i vârun gibidir G.94
- **Hâne-Be-Düş Olmak:** Evi barkı olmamak, yersiz yurtsuz olmak. Bu beyitte şair, "biz Mecnun gibi başında kuş yuvasıyla dolaşan yersiz yurtsuz birisiyiz, ama gönlümüz güzellik hükümdarına yol gösteren, bilgi kaynağı, haberci hüthüt olmuştur" diyerek övünmüştür.
Gerçi Cem-i hüsne dilimiz hüdhüd-i peygâm
Mecnûn gibi biz lâne-be-ser **hâne-be-düşuz** G.144
- **Hâtırını Hoş Tutmak :** "Gönlünü hoş tut", "sen üzülme, hatta sevin" anlamında tariz için de söylenilir. (bk. gözden çıkmak)
Gözünden çıktı hûnâb-ı sirişk akıttığım demler
Hevâ-yı tünd-i gam **kanım kuruttu hâtırın hoş tut** G.33
- **Hesâba Gelmemek:** "Hesaba kitaba gelmez, hesaba sığmaz, hesapsız" şekillerinde de söylenir. Bir şeyin çokluğunu ifade için kullanılır. Ölçülüp tartılamayacak, hesap edilemeyecek kadar çok anlamındadır. Anlaşılmayan, akıl ile kavranılamayan durumları da ifade eder.
Hat-ı Fireng gibi zülf ü ebruvân kec ü mec
Ne anlanır rakam-ı mekri **ne hisâba gelir** G.72
- **Hesap Etmek:** Ölçüp tartmak; düşünmek; hatırlamak, anmak.
Sitem-keşânını kûyunda cem' eden âfet
Hisâb eder mi aceb bir gün ola mahşer ola G. 307
- **İmân Getirmek:** İnanmak, itimat etmek, kabul etmek.
Gâlib dürûğ imiş tutalım va'di ol bütün
İmân getir ki dînine sığmaz yalan senin G.217
- **İşi Allah'a Kalmak:** Yardımcısız, himayesiz, çaresiz kalma durumunda söylenen bir tabirdir.
Reh-nümâ her keremi bin elem-i cân-gâha
Har har-ı gam ile **kaldı işim Allah'a** Trc.13

Bakıp her rengden bir evreng almış
Televvünde **işi Allâh'a kalmış** Ms.10
- **Kaba Gelmek:** "Kaba düşmek, kaba görünmek" şeklinde de söylenir. Uygun olmamayı, hoş görünmemeyi, çirkinliği ifade eder. Arapça "kabâ" kelimesi aba, cüppe, kaftan anlamındadır. Şair birinci mısradâ, "tecrit şevkiyle örtünmüş zayıf bedeninden" bahsettiğine göre, "kaba geldi" sözünün hem Türkçe "zayıf, ince bedenine göre kaba" anlamını, hem de "püşide" ile ilgili olarak "cüppe" anlamını ifade etmiş olmalıdır. "Dünya bağlarından

kurtulmanın arzusu ve neşesiyle yok olmak varken, İsa'nın canlandırıcı, diriltici nefesine ne gerek var" demiş şair.
Şevk-i tecrîd ile pûşîde-ten-i za'f olalı
Nefes-i İsî-i cân-bahş **kabâ geldi bana** G.9

- **Kâğıt Uçurmak:** Haber göndermek.
Bir kez felekde **kâğıd uçursak** o mehveşe
Âyâ peyâm-ı vuslatı vermez mi rûzgâr G.127
- **Kan Ağlamak:** Büyük elem ve ıstırap çekmek, derin acı ve üzüntü içinde olmak, büyük üzüntü duymak; çok yakınmak. Şair ikinci beyitte, "gözüm kan ağlasan" sözüne "kanlı göz yaşı dökmek" anlamını da katmıştır.
Kan ağlamakda bir gül-i ebrîye benzedi
Çeşm-i pür-intizâr sefîd ü siyâh u sûrh G.51

Niçün küstâh bakdın gamze-i hûn-rîz-i dildâra
Sezâdır tîğ-ı hecr ile gözüm **kan ağlasan** her dem G.242
- **Kana Girmek:** Birini öldürmek, ölümüne sebep olmak. "kanına girmek" şeklinde de kullanılır. Bu durumda "kanına işlemek, şiddetli tesir altına almak" anlamı da ifade eder.
Oyma bağrım uyma ey şeh gamze-i hûn-rîzine
Girme ol bed-mest için sen **kana** Allâh aşkına G.319
- **Kan Bahası:** Bir şeyin çok pahalı olduğunu ifade eder. Ayrıca değer, kıymet ifadesi de taşır.
Tarh-ı gazelde ma'nî-i rengîn-i hâmemin
Kat'î cevâb odur ki beğim **hûn bahâsıdır** G.100
- **Kandillemek:** Mum gibi durmak, mum olmak, kandil gibi sabit durup beklemek, dikilip durmak, uyumamak.
Hezâr subha değin gülsitânda **kandiller**
Bu âb u tâbla san gül sirâc-ı âteş ü âb G.23
- **Kan Dökmek:** Öldürmek, katliam yapmak, ölüm haline getirmek, perişan etmek.
Zann etme mey süzerken o meh-pâre **göz süzer**
Kan dökmeği o hançer-i bed-meste gösterir G.80
- **Kan Etmek:** Kan dökmek, öldürmek, perişan etmek, kötülük etmek, kan ağlatmak anlamlarını ifade etmektedir.
Kızarmış tâb-ı meyden gördüm ol şâhâne gözler kim
Nigeh başına bir **kan etme** kânûn eylemişlerdir G.67
- **Kanını Kurutmak:** "Kanını, iliğini kurutmak" şeklinde de kullanılır. Galib, "şaşırmak, şaşkına dönmek, ne yapacağını bilememek, dona kalmak" anlamlarında kullanmıştır.
Verdiği nuklu ciğer-pârem iken sâkînin
Kanımı pek kurudur etdiği ibrâm bana G.4
Gözünden çıktı hûnâb-ı sirişk akıttığım demler
Hevâ-yı tünd-i gam **kanım kuruttu hâtırın hoş tut** G.33
- **Kanına Girmek:** Birisinin ölümüne sebep olmak, kötü bir duruma düşmesine sebebiyet vermek; aklını çelmek, düşüncesini, fikrini değiştirip başka yöne sevk etmek; aşık etmek.
Gözüm yollarda kaldı gezme ey tîr-i nigeh bî-câ

Girersin belki nâ-geh kanına bir bî-günâhın gel G.225

- **Kanını İçmek:** Sömürmek, birisinin malını, mülkünü, emeğini, gücünü, takatini karşılıksız olarak, hatta zorla ya da hile ile elinden almak; yaralamak, öldürmek.
Cânım alsa la'l-i şeker-bârdan kılmam ferâğ
Kanım içse hançer-i hûn-hârdan kılmam ferâğ G.186
- **Kanlı Bıçaklı Olmak:** Sık sık dövüşüp kavga edecek derecede düşman olmak.
Gavgâgerî-i hüsnü takınmış o fitne-cû
Hançerle tîğ-ı gamzesi **kanlı bıçaklıdır** G.115
- **Kan Tere Batmak:** "Kan ter içinde kalmak" çaba sarf etmek, gayret etmek, ceht etmek.
Yorulup **kan tere batmaz** mı mahabbetkârân
'Adem iklimine bir anda yollar hançer G.118
- **Kan Yutmak:** Dayanmak, tahammül etmek; derdini kendi içinde saklamak, sıkıntı ve eziyete katlanıp başkasına belli etmemek.
Kan yutup etmeyesin giryeni fâş ağıyâra
Seni ağlatmaya yâr ise talebkâr ola hayf G.190
- **Karınca Du'âsı Okumak (Yazmak, Asmak):** Çok ince ve küçük harflerle yazılmış, okunması hayli zor olan yazılara karınca duası denilir. Ayrıca bir de karınca duası vardır, ki o da dükkanlarda kapı üstüne ya da tezgâh başına asılır; bununla müşterinin çok olacağına inanılır. Beyitte şair, sevgilinin yüzünde beliren tüyleri karınca duasına benzetmiştir.
Zannetme hat sahîfe-i rûyunda ol mehin
Cem'iiyet-i kulûba **karınca du'âsıdır** G.100
- **Kec-Edâ Nazar, Eğri Niğâh Etmek:** Eğri gözle bakmak, kem gözle bakmak, yan bakmak. Böyle bakışlar genellikle bir şeyler ima etmek, azarlamak, küçümsemek, aşağılamak ifade eder. Eğri gözle bakmak, kem gözle bakmak bakılan kişiyi kötüleme, onun kötülüğünü, zararını arzu etme anlamı da ifade edebilir.
Ebrû-yı nâz u gamze-i cânândan olsa da
Bi'llâh çekilmiyor hele hiç **kec-edâ nazar** G.86

Bu beyitteki "kec-nümâlar" sözü, "eğri görünümlüler, beli bükülmüşler" ya da "sana eğri görünenler, senin görüşüne, anlayışına uymayanlar" anlamında düşünülebilir.
Eğri niğâh etme sakın kec-nümâlara
Bak tîğın i'tibârına toğrı asâlara G.325
- **Kemân Çekmek:** Başkasının başardığı zor bir işi, yarışircasına başarmaya yeltenmek. Zor bir işe kalkışmak. Şair, Neş'et'in matla'ını tazmin etmenin, aynı güçte ve aynı güzellikte beyitler eklemenin zorluğunu bu deyimlerle anlatmıştır.
Tîr tîr titredim Es'ad bu **kemânı çekicek**
Matla'-ı Neş'et-i üstâda ne güç **söz katmak** G.201
- **Kendi İpini Çekmek:** Kendi işini kendisi görmek, kendi kendine yeterli olmak; başkasına muhtaç olmamak; ayrıca kendine zarar vermek, kendi ölümüne sebep olmak anlamını da ifade eder.
Çâre yok neyleyeyim dest-i irâdet kûtâh
Çekmeğe kâ'il idim **kendi elimle resenim** G.244

- **Kendinden Geçmek:** "Gidicek kendüden" tasavvuftaki hayret durumunda bilincini yitirerek ters-yüz, alt-üst olma halini ifade için söylenmiştir. Ayrıca aynadaki görüntüden bahsettiğine göre, vahdet aynasında kendini görmenin verdiği şaşkınlığı ve vahdette yok olma hissini de ifade etmek istemiştir. Zevk-ı vahdet ile Gâlib **gidicek kendüden** Aks-i âyîne gibi **rû-be-kafâ geldi** bana G.9
- **Kendini Kaybetmek:** Bilincini yitirmek, aşırı heyecandan ya da zevktendolayı dış dünyayı algılayamamak. Kendinden geçme, mecalsiz, baygın, divane olma durumlarını ifade eden bu deyim şair, ikinci beyitte "güm etdi kendüyü" şeklinde söylemiş ve pervanenin ateşte yanarak yok olması durumunu da kast etmiştir. Her iki beyitte de şair, sevda ve muhabbet ateşiyle "kendini kaybetmek" ten bahsediyor.
Ben hele **gayb eylemişim kendimi**
Âteş-i sevdâya düşelden beri Trc.1
Bilen **uzak tolaşır** âteş-i mahabbetden
Güm etdi kendüyü Gâlib çi sūd pervâne G.318
- **Kestiği Tırnağını Değmemek:** Değersiz, adi, ehven, önemsiz olmak; kesilmiş bir tırnak kadar değeri olmamak. Ülker yedi yıldızdan meydana gelen yıldız kümesidir; nakış, süs anlamına da gelir. Kesilmiş tırnak, şekil bakımından yeni ay/ hilal biçimindedir. Şair, tenasüp, tevriye ve teşbih ilgilerini birleştirmiştir. Ay yenisi gökde ne ülker satar
Değmeyecek kesdiği tırnağını G.346
- **Kılıçtan Geçirmek:** Topluca katletmek, öldürmek. Şair, sevgiliyi hükümdara ya da ordu komutanına, sevgilinin yüzünde belirmiş tüyleri de onun askerlerine/ordusuna benzetmiştir. Galib, sevgiliye hitaben "tüylerini tıraş edip kendi ordunu kılıçtan geçirme" demiş.
Tıraş etme ruhundan sevdiğim hatt-ı siyâhın gel
Geçirme tîğdan ey bî-amân kendi sipâhın gel G.225
- **Kızılca Kıyâmet Koparmak:** Gürültü çıkarmak, etrafı rahatsız etmek. Şair bu manzumede bülbülün güle karşı aşkını konu edinmiştir.
Görünce âteş-i gülden alâmet
Koparmışdı kızılca bir kıyâmet Ms.3/11
- **Kola Almamak:** Umursamamak, değer vermemek, kâle almamak, hesaba almamak, hesaba koymamak. "çenber" sözcüğü ile ilgili olması, ayrıca vezne uyması için "alma kâle" demeyip "alma kola" demıştır. Ayrıca, kollamamak, önemsememek anlamıyla "kola almamak" şeklinde de düşünülür.
Def ü celâcille semâ' et hemân
Alma kola bu felek-i çenberi Trc.1
- **Kör Gibi Aynaya Bakıp Kara Görmek:** Gördüğünü anlayamamak, anlam verememek. Gözü kapalı olanlar güzelliği göremezler.
Hâbîde niğehler ne bilir cezbe-i hüsnü
A'mâ gibi mir'ata bakıp târ görürler G.88
- **Kulağına Küpe Etmek:** Ders almak, ibret almak, ibret verici bir nasihati ya da olayı unutmamak.
Bu pendî **bend edip** kendisi **gûşa**

Edip iskât sus sus der vuhûşa Ms.3/40

- **Kulağını Çekmek:** Edepi erkân öğretmek; uyarmak, ikaz etmek.
Hazret-i Monlâyı bilenler bilir
Bilmeyenin kim **çeke kulağını** G.346
- **Kulak Tutmamak:** Kulak asmamak, umursamamak, değer vermemek.
Dünyaya ait arzu ve heveslere uymama anlamında söylenmiştir.
Tutma kulak devrine ahkâmına
Serserîdir serserîdir serserî Trc.1
- **Kuma Yedirmek:** Aşındırmak, zayıf düşürmek, inceltmek; güçsüz kuvvetsiz bırakmak. Şair, deyimi kinayeli "rûzgâr" kelimesini de tevriyeli kullanarak "rûzgâr zalimlerin kalbini inceltmez mi? Ya da, zalimleri kuma gömmez mi?" demiştir.
Var sen yine inâd ile âlûde ol meğer
Âhen-dilânı **kuma yedirmez** mi rûzgâr G.127
- **Kurbân Olmak:** Birisi ya da bir şey için canını feda etmek, adamak. "kurbânı olmak" şeklinde söylendiğinde, birisi ya da bir şey uğruna yok yere ölmek anlamını da ifade eder. "kurbânın olam" sözünde ise daha çok bir yakarış, bir samimiyet edası vardır, "yalvarırım, lutf et; canım sana feda" manasına gelir.
Etdik heves-i vasl ile cân ı seri ihdâ
Kurbânın olam gayrı mürüvvet sana kaldı G.370
- **Nakş-I Ber-Âb:** "Su üstüne yazı yazmak, suya çizgi çekmek, suya resim yapmak" şekillerinde de söylenen deyimi şair, Farsça "nakş-ı ber-âb" olarak söylemiştir. Kalıcı olmayan, geçici, değişken, fani anlamlarını ifade eder.
Nakş-ı ber-âb olduğu reng-i sebâtı gülşenin
Gonca-i sad-bergde şebnem dür-i mengûş-ı nâz G.147
- **Nâza Çekmek:** Umursamamak, isteksiz davranmak, nazlanmak; gururlanmak, müstağni olmak.
Her ne kadar **nâza çekerse** sezâ
Bahtı yüce meşrebi şâhânedir Trc.1
- **Nazar Değmek:** Göz değmek, nazara gelmek.
Ağyâra karşı geldiği hâtır-nişân mıdır
Söz **değdi** tîr-i gamzene ey mâh yâ **nazar** G. 86
- **Otağ Kurmak:** Yerleşmek, mekân tutmak.
Saldı gönül illerine akını
Kurdu göz ırmağına **otağını** G.346
- **Ölme Var Ayrılma Yoktur:** "Ölmek var dönmek yok" deyiminin başka bir söylenişidir. Kararlılık ifade eder. "Çarhdan geçsem de geçmem senden" tabiriyle de şair aynı anlamı kastetmiştir.
Ey gül-i bâğ-ı vefâ ma'lûmun olsun bu senin
Hâr-ı cevrinle şehâ terk eylemem pîrâmenin
Ölme var ayrılma yokdur öyle tutdum dâmenin
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim Şr.1

Dûzah-ı sûz-ı dilârânın dil oldu mâ'ili
Eyledi girdâb-ı hayret Gâlib-i deryâ-dili
Çarhdan geçsem de geçmem senden ey meh hâsılı

Devr eden hâtırda hep fikr-i visâlidir senin Şr.2

- **Ölüp Ölüp Dirilmek:** Türkçede "ölüp ölüp dirilmek" tabiri daha çok, "kötü bir hastalığa tutulmak, sıkıntı, acı ve ıstırap dolu günler geçirmek" gibi hallerin ifadesinde söylenir. Oysa şair burada "sevinme, keyif ve tat alma" durumunu ifade edecek şekilde kullanmış, böylece deyim "hayat bulma, yeni can bulma," anlamını yüklemiştir. Bu beyitte bu söz "can atmak" deyiminin anlamını da karşılar. Şair, "Rindlere saf la'l/halis şarap nasıl lezzetli/hoş gelmesin; keyif ehli o tat için ölür ölür dirilir" demiştir.
Ölür ölür dirilir ehl-i keyf bu şekere
Fekeyfe olmaya rindâna la'l-i nâb lezîz G.65
- **Örtbas Etmek:** Bir durumun duyulmasını önlemek, gizlemek.
Örtbas eder hemân anı ağıyar uyanmadan
Zîrâ ol âhu-beççe-i fitne yataklıdır G.115
- **Pâ-Be-Rikâb Olmak:** Ayağı üzengide olmak, emre amade olmak, hizmete hazır olmak; her işe, hizmete koşacak şekilde hazır olmak.
Zann eyleme sâbit-kadem-i halka-i meclis
Biz şu'le-i cevvalê gibi **pâ-be-rikâbız** G.153
- **Pây-Mâl Olmak:** Ayak altında kalmak, çiğnenmek, ezilmek, yerlere serilmek, sürünmek, perişan olmak. "o şuh güzel atının dizginin zaptedinceye kadar, birçok aşık ayak altında ezilir" demiş şair. Yolunda bir niçe üftâde **pây-mâlı olur**
O şuh **zabt-i zimâm-ı semend edinceye** dek G.202
- **Ramak Kalmak :** Galib'in "var idi bir ramak" şeklinde söylediği bu söz, bir olayın olması ve bir durumun gerçekleşmesine çok az bir mesafe ve çok az bir zaman kaldığını ifade eder. (bk. dermanını almak)
Nezzâre-i cemâline **var idi bir ramak**
Derd ü gamı bu rütbede **dermânım almadan** G.288
- **Rû-Be-Kafâ Gelmek:** "Tersine dönmek, ters yüz olmak, tersi dönmek, alt üst olmak". Türkçe'de bu söyleyişlerle kullanılan deyim şair, Farsça "rû-be-kafâ" sözüyle ifade etmiştir.
Zevk-ı vahdet ile Gâlib **gidicek kendüden**
Aks-i âyine gibi **rû-be-kafâ** geldi bana G.9
- **Rû-Mâl Etmek:** "Yüz sürmek", Türkçe'de saygı göstermek, birinin üstünlüğünü kabul etmek ve saygıyla önünde eğilmek anlamını ifade eden deyim, Farsça "hacletle rû-mâl etmek" şeklinde söylenmiştir.
Eğer insâf edersen Es'adâ **hacletle rû-mâl et**
Ki zîrâ bu zemîne Hamdi-i üstâd **ayak basmış** G.167
- **Rûzunu Tîre Etmek:** "Günü karartmak", "gündüzü gece olmak" şeklinde söylenen deyimleri şair Farsça kelimelerle söylemiştir. Mutsuz olmak, huzuru kaçmak, sıkıntıya düşmek anlamlarında kullanmıştır.
Rûzumu tîre ederse hat-ı sebzi o mehin
Bir felek mâh-ı münevver verir akşam bana G.4
Rûzumu tîre ederse şebimi rûşen eder
Dûd-ı âhım gibidir hatt-ı siyehfâm bana G.4

- **Sâ'atı Sâ'ata Uymamak:** "Saati saatine uymamak", huyu ve davranışı sık sık değişen için söylenir. Kararsızlık ve sebatsızlık ifade eder.
Sâ'atı sâ'ata uymaz bize doğru gelmez
Bozdurur niyyetimiz havfım odur ol hod-kâm G.245
- **Sadrına Geçip Oturmak:** "Baş köşeye kurulmak, başa geçmek" saygın kişilerin oturduğu yere oturmak; kendine saygınlık kazandırmak; bir iş ya da bir konuda lider olmak.
Mey-hâne **sadrına geç otur** kâm-rân isen
Sâkinin **al ayağını** ger pehlevân isen G.209
- **Safâdan Uçmak:** Havaya uçmak, zevkten havaya uçmak, sevinçten uçmak.
Safâdan uça da deryâ-yı meyden olmaz dûr
Bat-ı şarâb gibi mûrg-i hâb-ı âlem-i âb G.22
- **Sapa Düşmek:** Ters tarafta olmak, ayrı yolda olmak; doğru ve izlenmesi gereken yoldan ayrılıp yanlış yola girmek; doğru ve bilinen yoldan uzaklaşmak; bulunulması ya da gidilmesi gereken yerden başka tarafa gitmek.
Gitmezdi bileydi bu kadar semt-i hilâfa
Şeyhin yolu mey-hâneye vardı **sapa düştü** G.357
- **Ser-Rişte:** "İpucu", "İpucu yakalamak, ipucu elde etmek, ipucu vermek" şekilleriyle Türkçe'de kullanılır. "ser-rişte" ipucu demektir. İpucu bir olay ya da durumun ön bilgisi yahut onun hakkında bir sezgidir. Tasavvufi terim olarak "bilgi, marifet" karşılığıdır. (bk.dünyayı tutmak)
Zülf-i Leylîdeki zencîr-i belâsı Kaysın
Özge **ser-rişte**-i da'vâ-yı cünûn oldu bana G.7
Tutmuş o kadar dehri zencîr-i ta'alluk kim
Ser-rişte-i bî-kaydî dîvânede kalmışdır G.81
- **Söze Tutmak:** Lafa tutmak şeklinde de söylenir. Birisini gereksiz ve saçma sapan sözlerle oyalamak, onun yapacağı bir işi yapmasına, gideceği bir yere gitmesine engel olmak; dikkatini dağıtarak işini yanlış yapmasına, hatta bir zarara uğramasına neden olmak.
Düşürdü dâma o çîneyle tûtî-i nâzı
Tutup söze kasem-i dâne dâne-i tanbûr G.79
- **Söz Katmak:** Bir konu hakkında söylenilmiş bir söze ilave yapmak. Şair, nazire yazmak ve tazmin etmek anlamında söylemiştir.
Tîr tîr titredim Es'ad bu **kemânı çekicek**
Matla'-ı Neş'et-i üstâda ne güç **söz katmak** G.201
- **Su Gibi Akmak:** Pürüzsüzlük, kolaylık, hoşça gitme ve rahatlık ifade eder.
Riyâz-ı hayreti sîr-âb-ı feyz eder Gâlib
Akınca su gibi mevc-i terâne-i tanbûr G.79
- **Suya Vermek:** "Suya salmak", "suya sele vermek" kazancını gereksiz ve hesapsız bir şekilde sarf etmek; boşa harcamak.
Teşnelikten açıcak zahm dehân-ı şekvâ
Verdi harcını hemân **suya** berâber hançer G.118

- **Şapa Düşmek:** "Şapa oturmak" şeklinde de kullanılır. Yanlış bir davranışta bulunarak güç bir duruma düşmek.
La'l-i nemekînin unudup sînesin öpdüm
Mellâh-ı mahabbet galat etdi **şapa düşdü** G.357
- **Şebini Rûşen Etmek:** Gecesini aydınlatmak, sıkıntılarını, endişelerini gidermek, rahata, huzura kavuşturmak.
Rûzumu tîre ederse şebimi rûşen eder
Dûd-ı âhım gibidir hatt-ı siyehfâm bana G.4
- **Şîr ü Şeker Olmak:** Tam bir uyum ve hoş birliktelik ifade eden bir tabirdir. Şair, Yusuf-ı Sineçâk ile dostluğunu bu tabirle ifade etmiştir.
Yâd eylemez olduk heber-i Yûsuf-ı Mısr'ı
Südlücede bir mâh ile **şîr ü şekeriz** biz G.130
- **Tabur Dağıtmak:** Karışıklık çıkarmak; düzeni bozmak.
Nice **tabur tağıdır** ol yosmanın
Saç tağıdııp eğmesi kalpağını G. 346
- **Taş Atmak:** Suçlamak, suçlu bulmak; kötölemek; eleştirmek.
Taş atma girân-mestlerin cürmünü afv et
Ol bârı çeken gerden-i mînâ mı değildir G.69
- **Ter-Dâmen Olmak:** "Eteği kirlenmek", "eteği kirli, eteği bulaşık" şeklinde söylenen deyim, "kirli, iffetsiz, namussuz, günahkâr" anlamlarını ifade eder. Fars'ça "ter-dâmen" deyimini de aynı anlamdadır
Ter-dâmen-i çirk-âb-ı riyâ olmadığından
Erbâb-ı harâbat mü'eddeb görünür hep G.29
- **Tîr Tîr Titremek:** Şair bu sözü, "bir işi başaramama korku ve endişesinde olma" anlamında kullanmıştır.
Tîr tîr titredim Es'ad bu **kemânı çekicek**
Matla'-ı Neş'et-i üstâda ne güç **söz katmak** G.201
- **Uyanık:** Gafilin karşıtı, bilgili, görgülü, sezgili, tecrübeli.
Cihâna leşker-i Ye'cûc-veş doldu münâfıklar
Safâda ehl-i gaflet dâ'imâ giryân **uyanıklar** Trc.3
- **Uzak Dolaşmak:** "Uzak durmak", "uzaktan bakmak" deyimlerinin değişik söylenişidir. Yaklaşmamak, bir olayın içine girmemek, bulaşmamak anlamını ifade eder. (bk. kendini kaybetmek)
Bilen **uzak tolaşır** âteş-i mahabbetden
Güm etdi kendüyi Gâlib çi sûd pervâne G.318
- **Üstüne Ay Doğmamak:** Türkçe'de "üstüne gün doğmamak" diye bir deyim vardır. Şair buna benzeterek "üstüne ay doğmaz mı?" sözünü deyim gibi kullanmış ve bu söze "talihi yaver gitmez mi, yıldızı parlamaz mı?" anlamını vermiştir.
Der-hâb olanın **üstüne toğmaz** mı aceb mâh
Devlet meleğim tâli'-i bîdâra mı mahsûs G.168
- **Yanıp Yakılmak:** Dert, elem çekmek; derdini, elemi anlatmak, sızlanmak, yakınmak.
Gâlib **yanıp yakılmadadır** hinduvân-ı dâğ
Ateşgeh-i derûn semender yuvasıdır G.100

- **Yapıp Yakıştırmak:** Şair'in "böyle uygun görmüş", "böyle reva görmüş" anlamında kullandığı bir tabirdir.
Çerâğ-ı bezm-i hecri olduğum **yapmış yakıştırmış**
Gönül pervânesine vuslat âteş intizâr âteş G.165
- **Yerin Kulağı Var:** "Zeminin kulağı var" sır tutmayı ya da dedikodu etmemeyi tembih için söylenilir. "sakın bu sözü söyleme mutlaka birileri duyar" anlamındadır.
Bak gûş-ı sünbüle ney-i ser-gûş-ı nergise
Harf-i niğâhı anma **zeminin kulağı var** G.82
- **Yol Açmak:** Sebep olmak; bilinmeyen bir yolu göstermek; bir tarz ve usul ortaya koymak.
Nev-bahâr eyledi gül bûseleri pertev-i mey
Açdı yol Cennet-i yâkûta sürâğ-ı yâkût G.30
- **Yola Düşmek:** Yola koyulmak, bir şeyi takip etmek. Bu manzumede Mevlana'nın yoluna girme anlamındadır.
Gûy-sıfat **pey-rev olup** sen dahi
Düş yola fark eyleme pâ vü seri Trc.1
- **Yol Bulmak:** Uygun bir davranış biçimi ve ifade tarzı bulmak; çare ve çözüm bulmak, tarz ve usul bulmak; sızmak. Bu gazelde redif olarak kullanılan "yol bulmuş" deyimini beyitlerde gerçek ve mecaz anlamları ile kullanılmıştır.
Nigeh-düzdîde ol meh tâze tarh-ı nâza **yol bulmuş**
Aceb târâc-ı mülk-i akla gamze tâze **yol bulmuş** G.163
Görüp nâz u niyâzın dil-küşâsın perdeden nâyın
Bu râh-ı râstdan uşşâk-ı sûz u sâza **yol bulmuş** G.163
- **Yüksek Uçmak:** "Yüksekten uçmak, yükseklerde uçmak, yükseklerde dolaşmak" söyleyişleriyle kullanılan bir deyimdir. Gururlu, kibirli olmayı ifade ettiği gibi, gözü yükseklerde olmayı, yani bir şeyin en iyisini, en ulaşılmazını arzu etme anlamı da taşır.
Yüksek uçup gurûr ile ol gayret-i melek
Bir dem murâdım üstüne devr etmedi felek
Feryâdı perde perde çıkardım sipihre dek
Bak âh-ı bî-şumâra yine âh âh âh Şr.6
- **Yüz Vermemek :** Önem vermemek, samimi olmamak, iltifat etmemek.
Yüz verme hâl-i hindüya ey yâr kıl kerem
Kim fitne intihâb idiyor câ-be-câ sana G.13
- **Yüzünü Güldürmek:** Birine yardım ve iyilik etmek; birini sevindirmek, mutlu etmek. "güldüren yüzün" redifli gazelinde bu deyim Galib, süslemek, bayındır etmek; değer katmak, değerli kılmak anlamlarını verecek şekilde de kullanılmıştır.
Ebr-i bahârdır çemenin **güldüren yüzün**
Giryânlığım değil mi senin **güldüren yüzün** G.287
Mefhûm-ı cism ü cân gibidir dinle Pertevi
Ma'nâdır Es'adâ sühanın **güldüren yüzün** G.287
- **Zabt-ı Zimâm-ı Semend Etmek:** Dizginlemek, atını zaptetmek; nefsine hakim olmak.
Yolunda bir niçe üftâde **pây-mâlı olur**
O şûh **zabt-ı zimâm-ı semend edinceye** dek G.202

4. SONUÇ (CONCLUSIONS)

Şeyh Galib'in azımsanmayacak derecede çok ve çeşitli deyim kullandığı görülmektedir. Kullandığı Türkçe deyimlerin sayısına nispetle çok az sayıda Farsça deyimlere de yer vermiştir. Farsça olarak söylediği deyimlerin birçoğunda, Türkçe deyimlerin anlamlarının kelime kelime Farsça'ya tercüme edilmiş olduğu hissedilmektedir; bazı Türkçe deyimlerde, vezin ve ahenk zarureti nedeniyle, sözcüklerden bir ya da birkaçının Farsça ya da Arapça kelimelerle ifade edildiği, ama deyme eklenen fiilin Türkçe olduğu görülür.

Galib aynı beyit içerisinde bazen iki hatta üç deyim yerleştirebilmiştir; bazen de bir deymi aynı manzumenin beyitlerinde redif ya da cinaslı kafiye olarak değişik birkaç anlamda kullanabilmiştir. Galib'in kullandığı deyimlerin pek çoğunun bugün, deyim sözlüklerinde yer almadığı, yine deyimlerin bazılarının da sözlüklerde verilen anlamlarının dışında kullanıldığı görülür. Galib deyimleri tasavvufi anlamlar ifade edecek şekilde de kullanmıştır. Bu bakımdan Galib'in yeni ifade tarzı ve yeni orijinal anlam (bikr-i mana) arayışı içerisinde deyimlerden ustaca istifade ettiği söylenebilir.

NOTLAR (NOTES)

(1) a) Beyitler, Şeyh Galip Divanının bugünkü Türk yazısına çevrilmiş olan, bibliyografyada belirtilen nüshaları karşılaştırılarak alınmıştır. b) Manzume numaraları Naci Okçu'nun hazırladığı metne göre verilmiştir.

Manzume Şekilleri : G gazel, Ms mesnevi, Mus musammat, Müs müstezad, Şr şarkı, Trc terci-bend olarak gösterilmiştir. Mesnevilerde manzume numarası ile birlikte beyit numarası da belirtilmiştir.

(2) Bu beyit kaynaklarda belirtilen divanlarda: (**Değmez elimiz** bildik bâzârdan **el kesdik** / Ey kâle-i Ken'ânî dahı değerın yok mu) olarak okunmuştur. Biz (**Değmez elimiz** bildin bâzârdan **el kesdin** / Ey kâle-i Ken'ânî dahı değerın yok mu) diye okumayı tercih ettik.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Aksan, D., (1987), Türkçe'nin Gücü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar, Ankara.
2. Aksoy, Ö.A., (1988), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
3. Babacan, İ., (2010), Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu), Akçağ Yayınevi, Ankara.
4. Bilkan, A.F., (2007), Sebk-i Hindî ve Türk Edebiyatında Hint Tarzı, 3F Yayınevi, İstanbul.
5. Gürer, A., (1993), Şeyh Galib Divanı (İnceleme-Metin), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
6. Kalkışım, M., (1994), Şeyh Galib Divanı, Akçağ Yayınevi, Ankara.
7. Okçu, N., (1993), Şeyh Galib (Hayatı, Edebi Kişiliği, Şiirlerinin Umumi Tahlili ve Divanının Tenkitli Metni), Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara.
8. Parlatır, İ., (2008), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler, Yargı Yayınevi, Ankara.